

УДК 351.84

Приступа М.І.

кандидат економічних наук, доцент,
Директор центру підвищення кваліфікації,
післядипломної освіти та довузівської підготовки
Хмельницького національного університету

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА»

У статті розглянуто історичні аспекти становлення соціальної політики. Досліджено економічну сутність поняття «соціальна політика». Виокремлено методологічні підходи до його трактування та здійснено їх критичний аналіз. Запропоновано авторський підхід до визначення сутності поняття «соціальна політика».

Ключові слова: соціальна політика, поняття, економічна сутність, методологічні підходи, складові.

Приступа Н.И. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ СУЩНОСТИ ПОНЯТИЯ «СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА»

В статье рассмотрены исторические аспекты становления социальной политики. Исследована экономическая сущность понятия «социальная политика». Выделены методологические подходы к его трактовке и осуществлено их критический анализ. Предложен авторский подход к определению сущности понятия «социальная политика».

Ключевые слова: социальная политика, понятие, экономическая сущность, методологические подходы, составляющие.

Prystupa M.I. CONCEPTUAL APPROACHES TO THE FORMATION OF THE CONCEPT OF SATISFACTION «SOCIAL POLICY»

The article deals with historical aspects of the formation of social policy. The economic essence of the concept of «social policy» is explored. The methodological approaches to its interpretation are distinguished and their critical analysis is carried out. The author's approach to the definition of the essence of the concept of «social policy» is proposed.

Keywords: social policy, notion, economic essence, methodological approaches, components.

Постановка проблеми. Суспільна трансформація в Україні передбачає створення докорінної зміни системи соціального розвитку і насамперед соціально-економічних відносин у державі. Питання соціальної політики є надзвичайно важливими в умовах формування постіндустріального суспільства. Глобалізація всіх сфер суспільного життя робить проблеми ефективності функціонування суспільної сфери важливими чинниками побудови соціальної економіки та задоволення культурних, духовних та матеріальних потреб людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження сутності та проблем соціальної політики здійснили такі вчені як: Н. А. Балтачєєва, А. В. Барсуков, В. І. Борейко, Дж. Варгас-Хернандес, В.С. Васильченко, А.М. Гриненко, О.А. Грїшнова, М. А. М. Колот, Е. М. Лібанова, В. О. Мандибура, Т. В. Семигіна, та інші. Аналіз наукових досліджень виявив, що, на сьогодні, у фаховій літературі не існує єдності стосовно трактування сутності поняття «соціальна політика», досі дискусійними в науці залишаються питання теоретичного обґрунтування змісту та складових соціальної політики в ринкових умовах. Актуальність, практична значущість, недостатня розробленість і недослідженість вказаних питань зумовили вибір теми статті та визначили її мету.

Метою дослідження є формування теоретичних основ соціальної політики, визначення економічної сутності поняття «соціальна політика», розробка авторського підходу до трактування його змісту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характерною особливістю сучасного етапу розвитку світу є відхід від усталених форм економічної, соціальної, гуманітарної політики. Соціально орієнтована діяльність у тих чи інших проявах була присутня в усіх історичних формах організації суспільного життя. Наприклад, у кодексі Хаммураї було встановлено, що в разі стихійного лиха обов'язок суспільства – допомогти жертвам, а Афінська держава впроваджувала пенсії для інвалідів війни та сиріт.

Соціальне страхування у Стародавньому Римі застосовувалося різними організаціями, корпораціями, колегіями, які об'єднували своїх членів на основі професійних, матеріальних і особистих інтересів. Наприклад, у положенні Статуту Ланувімської колегії (м. Ланувім, 133 р. н. е.) передбачалося внесення початкового й щомісячного грошових платежів, призначенням яких було одержання нащадком певної суми на поховання у випадку смерті члена колегії [1, с. 20].

Немало свідчень про соціальні акції збереглося з епохи княжої доби (знайшли втілення у відомостях про принципи організації поселень, нормах соціального співжиття), козацької держави (знаменувалася вільним соціальним устроєм, закріпленням громадянських прав), територіальної роздробленості (характеризувалася ліквідацією кріпацтва та завоюванням селянством основних прав і свобод). Не зважаючи на це, тривалий час соціальна діяльність не була чітко окресленою та визначеною у суспільній системі.

З цивілізаційним поступом, розподілом праці, зростанням економічного, виробничого потенціалу все більшу частку функціонального спектра займають соціальні питання. У більш-менш завершеному вигляді, а не у фрагментарному поданні, соціальна політика реалізується на межі ХІХ-ХХ ст. Передумовою для цього став перехід розвиненої частини світової спільноти до розуміння необхідності не лише економічного, але й соціального розвитку [2, с. 142].

Термін «соціальна політика» введений на межі ХІХ-ХХ ст., а в активному науковому обігу знаходиться тільки починаючи з 70-х рр. ХХ ст. Поява самого поняття «соціальна політика» пов'язана з формуванням у Європі другої половини ХІХ ст. теорії і практики соціальної держави, яка активно втручається в суспільні процеси з метою їх регулювання і стабілізації. Нові функції держави, що виникли у зв'язку з її соціалізацією і набули більш системного і якісного характеру, об'єдналися в термін «соціальна політика». Поняття «соціальна політика» в науковий

ідеологія є системою поглядів, ідей, переконань, цінностей та установок, що виражають інтереси різних соціальних груп, класів, товариств та не розкриває сутність поняття в повній мірі.

У своїх дослідженнях Дж. Варгаса-Хернандеса пропонує трактувати соціальну політику як керівні положення, що, на нашу думку, значно звужує сутність поняття, оскільки суб'єктами соціальної політики окрім держави виступають ще й недержавні інститути, які реалізують певні напрями соціальної політики за власної ініціативи і без примусу та контролю.

Ряд науковців, а саме: Р. Баркер, В.С. Васильченко, А.М. Гриненко, О.А. Грішнова, Л.П. Керб, В.І. Гілко, Л.І. Кормич, Е.А. Гансова, І.А. Григор'єва, А.В. Калина підтримують діяльнісний підхід до визначення соціальної політики, що, на наш погляд, є досить обґрунтованим, оскільки формування та реалізація напрямів соціальної політики відбувається через призму конкретних дій.

Л.І. Безтелесна, Г.М. Юрчик вивчаючи сутність соціальної політики не заперечуючи можливості використання різних підходів до визначення соціальної політики, вважають, що все ж більш обґрунтованим є її трактування через призму поєднання ідеологічної та діяльнісної компоненти. Автори пропонують трактувати соціальну політику як систему ідеологічних уявлень та ціленаправлену діяльність держави, громадсько-політичних інститутів, підприємств та окремих громадян на соціальну сферу для забезпечення безконфліктності соціальних відносин, урегульованості соціальних процесів та задоволення соціальних потреб в цілях соціального (людського) розвитку [2, с. 146]. Проте, на нашу думку, такий підхід робить акцент на суб'єктній та цільовій складові поняття та не враховує ресурсну та організаційну складову і тим самим звужує його сутність.

Л. Я. Гончарук у своїх дослідженнях визначає соціальну політику як процес використання певної частини чистого грошового доходу на потреби соціально-матеріального і соціально-духовного розвитку людини, колективів і суспільства в цілому [13]. Ми вважаємо, що такий підхід є дискусійним, оскільки соціальна політика є складним багатоаспектним поняттям, яке включає в себе не лише розробку і фінансування соціальних програм, а й здійснення різних організаційних заходів, зокрема створення умов для адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або відставку; організацію ефективного співробітництва місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з профспілками та їх об'єднаннями, організаціями роботодавців та їх об'єднаннями, підтримки сім'ї, попередження насильства в сім'ї; забезпечення рівності прав чоловіків та жінок, протидії торгівлі людьми тощо.

Н.І. Єсінова пропонує трактувати соціальну політику як стратегічний соціально-економічний напрям розвитку суспільства, обраний урядом країни для всебічного розвитку громадян, що забезпечує їм гідний рівень, умови життя і праці, їх соціальну захищеність [15, с. 84]. Такий підхід, на наш погляд, є досить узагальнений та потребує уточнення суб'єктів, механізмів організації та реалізації соціальної політики.

У своїх дослідженнях А. Колот розглядає соціальну політику як продукт розвитку людської цивілізації, інститут, що створює передумови задля того, щоб кожен індивід вирішував наявні соціальні проблеми не самотужки, а з допомогою потенціалу держави, підприємницьких структур, інших суб'єктів

громадянського суспільства [17, с. 14]. При цьому, дослідник не пояснює яким чином мають вирішуватися соціальні проблеми, за рахунок яких ресурсів та з допомогою яких механізмів.

Такі науковців як О.Ф. Новікова, Т. В. Семигіна, О. В. Сімкіна у своїх дослідженнях визначають соціальну політику як підсистему, складову політики держави. Такий підхід звужує перелік суб'єктів соціальної політики лише до органів державної влади і не включає існування недержавних суб'єктів соціальної політики.

Н. А. Балтачєєва, Б. В. Ракітський, А. Сіленко трактують соціальну політику як «взаємовідносини, взаємодія». Такий підхід не відображає визначальних складових та особливостей соціальної політики. Практично будь-який політичний вектор (соціальний, економічний, екологічний) можна розглядати через призму взаємодії відповідних органів, структур та окремих осіб [2, с. 143].

В. Б. Тропініна визначає соціальну політику як процес реалізації соціальної функції держави [24, с. 5]. При цьому, науковець не пояснює в чому саме полягає соціальна функція держави, і яким чином держава реалізовує цю функцію.

Л. Четверікова розглядає соціальну політику через втручання в економічну і соціальну сферу держави та інших недержавних суб'єктів соціальної політики з метою забезпечення добробуту суспільства, що передбачає як захист незаможних верств населення, так і підтримку і зростання рівня добробуту середніх верств населення [3, с. 69]. На нашу думку, такий підхід потребує уточнення. Зокрема автор не пояснює що має на увазі під втручанням, не конкретизує хто його здійснює та якими методами. Також не до кінця обґрунтованим є виокремлення незаможних та середніх верств населення.

Отже, проаналізувавши існуючі підходи до визначення сутності соціальної політики, ми вважаємо за доцільне, трактувати дане поняття як систему принципів та напрямів діяльності державних та недержавних інститутів націлених на гарантування конституційних прав, досягнення гідного рівня матеріального добробуту, умов життя і праці громадян, забезпечення підтримки соціально найуразливіших верств населення, соціальної безпеки держави та соціального розвитку суспільства, що здійснюється за допомогою механізмів перерозподілу матеріальних і нематеріальних ресурсів з врахуванням історичних умов, соціокультурних традицій, вимог національного та міжнародного законодавства. Таке визначення соціальної політики сприяє конкретизації та уточнення змісту даного поняття, оскільки містить наступні складові:

- суб'єктна складова – державні та недержавні інститути (суб'єкти соціальної політики)

- цільова складова – гарантування конституційних прав громадян, досягнення гідного рівня матеріального добробуту і умов життя людей, забезпечення підтримки соціально найуразливіших верств населення, соціальної безпеки держави та соціального розвитку суспільства

- ресурсна складова – за допомогою механізмів перерозподілу матеріальних та нематеріальних ресурсів

- організаційна складова – з врахуванням історичних умов, соціокультурних традицій, вимог національного та міжнародного законодавства.

Висновки. Таким чином, соціальна політика є складним та багатоаспектним поняттям, яке торкається інтересів багатьох груп населення та різних

сфер соціального життя. Соціальна політика передбачає забезпечення соціальної безпеки, регулювання соціальних процесів, реалізацію інтересів споживачів, створення умов для сталого людського розвитку, і займає суттєве місце в механізмі забезпечення потреб людини.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Деріга В. В. Соціальна і гуманітарна політики: навч. посібник / В.В. Деріга. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2012. – 152 с.
2. Безтелесна Л. І. Сутність та складові соціальної політики: теоретичний аспект / Л. І. Безтелесна, Г. М. Юрчик // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 2(2). – С. 141-147
3. Четверикова Л. Суть соціальної політики та аналіз її моделей в соціальних державах / Л. Четверикова // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2005. – № 1. – С. 68-74.
4. Балтачєєва Н. А. Уточнення змістовної характеристики категорії «соціальна політика» в контексті розвитку її наукових концепцій / Н.А. Балтачєєва // Вісник Донецького національного університету. – Серія В. Економіка і право. – 2012. – № 1. – С. 9-13
5. Баркер Р. Словарь социальной работы: [пер. с англ.] / Р. Баркер. – М.: Наука. – 1994. – 345 с.
6. Барсуков А. В. Регіональна соціальна політика: інформаційне забезпечення її формування та реалізації. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Інститут регіональних досліджень НАН України / А. В. Барсуков. – Львів, 2006. – 23 с.
7. Економіка України: потенціал, реформи, перспективи : монографія : у 5 т. / [за ред. В.Ф. Бєсєдіна, І.К. Бондар, Н.А. Соколенко]. - К. : Науково-дослідний економічний інститут Міністерства України, 1996. - Т. 4: Соціальна та регіональна політика в умовах переходу до ринкової економіки. – 432 с.
8. Бородкин В. М. Взаимодействие социологии и экономических наук / В. М. Бородкин // Тезаурус социологии. Тематический словарь-справочник / Под. ред. Тощенко Ж. Т. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 487 с.
9. Васильченко В. С. Управління трудовим потенціалом: навч. посібник / В.С. Васильченко, А.М. Гриненко, О.А. Грішнова, Л.П. Керб та ін. – К.: КНЕУ, 2003. – 403 с.
10. Vargas-Hernández J. What is Policy, Social Policy and Social Policy Changing / J. Vargas-Hernández, M. Noruzi, F. Irani // International Journal of Business and Social Science. – 2011. – Vol. 2. – No. 10. – pp. 287–291.
11. Воронін О. Д. Завдання і можливості соціальної політики на сучасному етапі демократичних реформ в Україні / О. Д. Воронін // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К.: Миколаїв. – 2004. – Вип. 5. – С. 316–324.
12. Соціальні орієнтири державної політики. Діагностика соціального розвитку Одеського регіону : Моногр. / В. І. Гілко, Л. І. Кормич, Е. А. Гансова; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Одес. регіон. ін-т держ. упр. – О.: ОРІДУ НАДУ, 2005. – 376 с.
13. Гончарук Л. Я. Ефективність соціальної політики в умовах ринкових перетворень: проблеми соціалізації економічного розвитку: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.09.01 / Л. Я. Гончарук; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. – Л., 2001. – 16 с.
14. Григорьева И. А. Социальная политика и социальное реформирование в России в 90-х годах / И. А. Григорьев; Сев.-Зап. акад. гос. службы. – СПб.: СЗАГС, 1998. – 112 с.
15. Єсінова Н. І. Економіка праці та соціально-трудова відносина / Н. І. Єсінова. – К.: Кондор, 2006. – 432 с.
16. Калина А. В. Економіка праці / А. В. Калина. – К.: МАУП, 2004. – 272 с.
17. Колот А. Міфи соціальної політики, або з чого слід розпочати формування нової моделі / А. Колот // Дзеркало тижня. – 2010. – 23 січ. (№2). – С. 14.
18. Мандибура В.О. Соціальна політика держави та її структурні складові / В.О. Мандибура // Україна: аспекти праці. – 2000. – № 7. – С. 21–23 с.
19. Новікова О.Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення / О.Ф. Новікова. - Донецьк : ІЕП НАН України, 2012. - 460 с.
20. Ракитский Б. В. Социальная политика, социальная защита, самозащита трудящихся в обществе / Б. В. Ракитский // Трудовая демократия. – 1997. – № 9. – С. 2–9.
21. Семигіна Т. В. Моделі соціальної політики економічно розвинутих країн: історія та сучасний розвиток. Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 23.00.01 «Теорія та історія політичної науки» / Т. В. Семигіна. Нац. Пед. Університет імені М. П. Драгоманова – К, 2007. – 22 с.
22. Сіленко А. Соціальна політика та її пріоритети у перехідному суспільстві / А. Сіленко // Людина і політика. – 2003. – № 1. – С. 118–128.
23. Сімкіна О. Змістовне наповнення поняття «соціальна політика»: державно-управлінський аспект / О. Сімкіна // Економіка та держава. – 2012. – № 11. – С. 122–125.
24. Тропіна В. Б. Фіскальне забезпечення реалізації соціальної функції держави в Україні. Автореф. дис... на здоб. наук. ступ. док. економ. наук зі спеціальності 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / В.Б. Тропіна. Науково-дослідний фінансовий інститут при Міністерстві фінансів України. – Київ : 2009. – 54 с.
25. Холостова Е. И. Социальная политика / Е. И. Холостова. – М.: ИНФРА-М. – 2001. – 204 с.
26. Місцеве самоврядування. Кн. 1: Організація роботи сільського, селищного голови / [А. О. Чемерис, П. І. Шевчук, П. Ф. Гураль та ін.]. – Львів: Ліга-Прес. – 2002. – 320 с.